

ประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดีย: ว่าด้วยวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์บริเวณ

The History of the Indian Ocean: A Regional Approach

พีรยา มหาภิกิตติกุล, Peeraya Mahakittikun *

วันรับบทความ 26 ตุลาคม 2563 / วันแก้ไขบทความ 8 ธันวาคม 2563 / วันตอบรับบทความ 15 ธันวาคม 2563

บทนำ

การศึกษาประวัติศาสตร์ทางทะเล (Maritime History) เป็นการศึกษาที่ต้องมีมิติ ทั้งในเรื่องของพื้นที่ที่ต้องมีอาณาบริเวณกว้างขวางเลยอาณาเขตของความเป็นรัฐหรือประเทศ และมีมิติเรื่องเวลาที่ต้องมีระยะเวลาของการศึกษายาวนานเพียงพอที่จะเห็นลักษณะของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น การศึกษาประวัติศาสตร์ภายใต้เงื่อนไขนี้จึงจำเป็นต้องบูรณาการความรู้ด้านต่าง ๆ เข้าด้วยกัน (Interdisciplinary material approach) อาทิ ภูมิศาสตร์ โบราณคดี ภาษาศาสตร์ วรรณคดี เศรษฐศาสตร์ ประชากรศาสตร์ รัฐศาสตร์ รวมถึงการไปสำรวจ ณ สถานที่จริง เพื่อทำความเข้าใจพัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมทั้งหมดที่เกิดขึ้น

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะแนะนำงานเขียนประวัติศาสตร์ทางทะเล (Maritime History) เรื่อง **ประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดีย** เขียนโดย รศ. ดร. ธิดา สารยา (2554) ในฐานะหนังสือเล่มหนึ่งที่นำเสนออย่างยิ่ง ทั้งในเรื่องของการกำหนดให้มหาสมุทรอินเดียเป็นพื้นที่ใจกลางของการศึกษา มีขอบเขตการศึกษาครอบคลุมพื้นที่อันกว้างขวาง ทั้งฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออกของมหาสมุทรอินเดีย ตั้งแต่พื้นที่ฝั่งมะละบารทางด้านตะวันตกไปจนถึงฝั่งทวีปแอฟริกาและเกาะใกล้เคียง กับพื้นที่ฝั่งโคโรมันเดลทางด้านตะวันออกไปจนถึงน่านน้ำในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และทะเลจีนใต้ และยังเป็นการศึกษาที่ครอบคลุมช่วงเวลาที่ยาวนานนับตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 14 สำคัญที่ผู้เขียนนำเสนอจึงมีความโดดเด่นทั้งในเรื่องของระเบียบวิธีการศึกษาและผลของการศึกษา

*อาจารย์ประจำภาควิชามนุษยศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต, อีเมล iampeeraya@gmail.com

ประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดีย เป็นหนังสือเล่มใหญ่ มีความหนามากถึง 752 หน้า รวม 3 บท เป็นความคิดรวบยอดที่มาจากงานวิจัยที่ได้รับทุนอุดหนุนบางส่วนจากกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เรื่อง **ประวัติศาสตร์บริเวณ: พัฒนาการของการค้าและอำนาจในมหาสมุทรอินเดียที่สัมพันธ์กับน่านน้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนต้นสมัยใหม่ (2555)** การศึกษาประวัติศาสตร์ของมหาสมุทรอินเดีย ซึ่งมีทั้งแผ่นดินและพื้นน้ำที่มีขนาดกว้างใหญ่เป็นอันดับ 3 ของโลก รองจากมหาสมุทรแปซิฟิกและมหาสมุทรแอตแลนติก หรือประมาณ 20 % ของพื้นน้ำบนโลก เชื่อมดินแดน 3 ทวีปเข้าไว้ด้วยกัน อันได้แก่ ทวีปเอเชีย ทวีปแอฟริกาและทวีปออสเตรเลีย จึงเป็นการยากมากที่จะนำเสนอเรื่องราวของงานเขียนเล่มนี้ได้อย่างครบถ้วนภายใต้หน้ากระดาษที่มีจำกัด ผู้เขียนจึงขอแนะนำงานเขียนเล่มนี้เฉพาะบางประเด็นที่เห็นว่าน่าสนใจเท่านั้น โดยเรียงลำดับการนำเสนอ ดังนี้

1. สังเขปสาระสำคัญของงานเขียน

ดังได้กล่าวตอนต้นแล้วว่าเนื้อหาโดยรวมของหนังสือเล่มนี้แบ่งออกเป็น 3 บท (ไม่นับบทนำที่มีจำนวนเกือบ 40 หน้า) มีสาระสำคัญพอสังเขปดังนี้

บทนำ เป็นการอธิบายโครงสร้างประวัติศาสตร์ของน่านน้ำมหาสมุทรอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในลักษณะบทสรุป (Executive Summary)

บทที่ 1 เป็นการแนะนำมหาสมุทรอินเดียในประเด็นต่าง ๆ ตั้งแต่ ที่ตั้ง สภาพทางภูมิศาสตร์ ความเป็นมาและองค์ความรู้ของการศึกษาเรื่องราวของแหล่งอารยธรรม-วัฒนธรรมในอาณาบริเวณโดยรอบ พัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานและวิถีชีวิตของผู้คนที่เรียกว่า “ชุมชนน้ำหรือชุมชนชาวน้ำ” ความเกี่ยวข้องกันระหว่างร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีกับหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร และพัฒนาการความหลากหลายของการใช้ภาษาทมิฬ ที่แสดงให้เห็นพัฒนาการของชุมชนชาวน้ำที่เริ่มจากการจับปลาหาหอยตามชายฝั่งทะเล วิวัฒนสู่แวดวงของการค้าชายฝั่ง การพัฒนาองค์ความรู้เรื่องการต่อเรือ ชนิดของเรือ วิธีการเดินเรือ การเติบโตของตลาด เมืองท่า พ่อค้า ช่างฝีมือ ผู้ประกอบการ รูปแบบ ระบบการค้า ทั้งการค้าขายกันเอง และการสร้างเครือข่ายหรือแวดวงทางการค้า (connection) ที่เชื่อมโยงการค้าตั้งแต่ระดับเล็กสุดจนถึงการค้าชายฝั่งและการค้าข้ามอารยธรรม เส้นทางเดินเรือและเครือข่ายของเมืองท่าการค้าริมฝั่งมหาสมุทรอินเดียรวมถึงน่านน้ำต่าง ๆ ที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน

บทที่ 2 นำเสนอบทบาทของชาวทมิฬ หรือ “ทมิฬกัม” ผู้เป็นพ่อค้าแห่งมหาสมุทรอินเดีย ชาวทมิฬเป็นชนพื้นเมืองตราวิเดียนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณชายฝั่งโคโรมันเดลทางตอนใต้ของอนุทวีปอินเดีย หรือปัจจุบันคือแถบแคว้นทมิฬนาฑู มีทั้งที่เป็นชาวน้ำและชาวบก เป็นกลุ่มผู้ใช้ภาษาตราวิเดียน ซึ่งถือว่าเป็นภาษาทมิฬที่เก่าแก่ที่สุดและเป็นกลุ่มที่สามารถพัฒนาชุมชนของตนตั้งแต่ระดับหมู่บ้านชาวประมง ทำเกลือค่าน้ำหาหอยมุก จนขยายตัวขึ้นเป็นชุมชนระดับเมืองและจักรวรรดิในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 9-14 ในนาม “โจฬะแห่งฝั่งโคโรมันเดล” ก่อนที่จะเสื่อมสลายลงเพราะการแผ่ขยายอำนาจของมุสลิมที่เข้ามาในอินเดียใต้ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 14 ชาวทมิฬเป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทอยู่ในระบบการค้า เป็นผู้สร้างปฏิสัมพันธ์ทางการค้าภายในสังคมของคนชายฝั่งทะเลกับคนภายในภาคพื้นทวีปที่ห่างฝั่ง และการค้าข้ามอารยธรรมกับโลก การขยายตัวด้านการผลิตสินค้าและการเติบโตทางการค้าได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในด้านอื่นตามมา ทั้งด้านปัญญา

ความคิด เทคโนโลยี คติความเชื่อ วรรณกรรมและศิลปกรรม การแพร่หลายของพระพุทธศาสนา วิถีชีวิตของสังคมแบบเมืองทำให้โครงสร้างทางสังคมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เกิดพัฒนาการของระบบวรรณะหรือ “ไวยศวรรณะ” ในแบบของชาวทมิฬ โดยจำแนกอาชีพของคนในวรรณะพ่อค้า ช่างฝีมือ ชาวนา การจัดตั้งสมาคมการค้าและสมาคมพ่อค้า ซึ่งจะเข้ามามีบทบาทสำคัญในระบบการค้าของมหาสมุทรอินเดีย ที่ครอบคลุมอาณาบริเวณตั้งแต่ชายฝั่งแอฟริกาตะวันออกมาจรดน่านน้ำทะเลเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

บทที่ 3 เป็นการเปิดมุมมองในมิติกว้างของการค้ามหาสมุทรอินเดีย เพื่อให้คำอธิบายเกี่ยวกับพัฒนาการของชุมชนชาวน้ำและการค้าในมหาสมุทรอินเดียที่เชื่อมโยงกันกับเมืองท่าใน “น่านทะเลเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ทำให้เกิด “วงจการค้าทะเลใต้” ครอบคลุมอาณาบริเวณตั้งแต่คาบสมุทรลาลู ชองแคบมะละกา ชองแคบซุนดา ผ่านไปยังหมู่เกาะเครื่องเทศด้านตะวันออก วงจการค้าในน่านน้ำเริ่มตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษ อันเป็นผลมาจากแรงผลักดันทางการค้าและวัฒนธรรม ทำให้ขอบเขตการค้ามหาสมุทรอินเดียขยายตัวเข้าสู่ทะเลเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อมุ่งไปสู่จีนทางภาคใต้ ยังผลให้เกิดความเคลื่อนไหวของชุมชนชาวน้ำที่เรียกว่า ออสโตรเนเซียน หรือมาโย-โพลินีเซียน ซึ่งมีความรู้ความชำนาญในการต่อเรือและเดินเรือ ชาวน้ำเหล่านี้เข้ามามีบทบาทสัมพันธ์กับการค้า ทั้งในรูปของการแสวงหาวัตถุดิบอันเป็นสินค้าเครื่องเทศที่ตลาดต้องการ คือ “การบูรบารูส” (Barus Camphor) และอบเชย (cinnamon) ไปขายต่อให้แก่พ่อค้านานาชาติทางฝั่งตะวันออก จนเกิดการรวมตัวในลักษณะ “สหพันธ์ชาวน้ำ” หรือ “สหพันธ์กลุ่มเกาะ” ของผู้มีวิถีชีวิตอิงอยู่กับน้ำ ดังปรากฏศูนย์กลางอำนาจที่เรียกขานกันในนาม “ศรีวิชัย” ซึ่งมีได้มีอำนาจรวมศูนย์อยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่งอย่างชัดเจน แต่มีอำนาจในการควบคุมการค้าในชองแคบมะละกา

การขยายตัวของเส้นทางสายไหมทางบก ทำให้ตอนบนของอนุทวีปอินเดียกลายเป็นตลาดสินค้าขนาดมหึมาที่รวมเอาพ่อค้าหลากหลายเผ่าพันธุ์ไปมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ความต้องการสินค้าที่เพิ่มมากขึ้น ทั้งปริมาณและชนิดของสินค้า รวมทั้งการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและศาสนาอิสลาม ทำให้ชองแคบมะละกา กลายเป็นเส้นทางเดินเรือเพื่อเข้าสู่จีนทางภาคใต้อีกหนึ่งทางเลือก ที่ได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นและกลายเป็นเส้นทางถาวรตั้งแต่ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 5 เป็นต้นมา

การเปิดชองแคบมะละกาเป็นเส้นทางคมนาคมหลัก แทนชองแคบซุนดาที่เคยนิยมใช้มาแต่เดิม ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ เมื่อการค้าในมหาสมุทรอินเดียมีมิติกว้างขึ้น เพราะเป็นการดึงเงินลงมาสู่บทบาทของผู้ค้าและร่วมค้าในมหาสมุทรอินเดีย ทำให้ระบบการค้าของมหาสมุทรอินเดียเกิดขึ้นอย่างเต็มรูปแบบภายใต้การจัดการและการคุมอำนาจของอินเดียทางด้านตะวันตกและเงินทางด้านตะวันออก มีทั้งการค้าของรัฐ กิจกรรมการค้าของพ่อค้าเอกชน การเกิดชุมชนของพ่อค้าพลัดถิ่นกระจายอยู่ตามเมืองท่าต่าง ๆ เป็นช่วงเวลาที่การค้าขยายตัวไปทั่วโลก มีทั้งการค้าทางบกและทางทะเล การเปิดชองแคบมะละกาจึงมิได้เป็นเพียงการขยายขอบเขตการค้าของมหาสมุทรอินเดียให้เลยออกไปจนถึงหมู่เกาะเครื่องเทศทางด้านตะวันออกสุดเท่านั้น แต่ยังส่งผลให้เกิดพัฒนาการของบ้านเล็กเมืองน้อยทั้งหลายในน่านทะเลเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เกิดขึ้นพร้อมกันพลั้งแห่งศรัทธาในพระพุทธศาสนาและศาสนาอิสลามอีกด้วย

การศึกษาประวัติศาสตร์ในรูปขององค์รวม (Total History) เพื่อให้เห็นภาพความเคลื่อนไหวของผู้คนหลากหลายชนชาติเผ่าพันธุ์ที่ปรากฏในอาณาบริเวณ ที่เป็นทั้งแผ่นดินอยู่ที่ชายฝั่งทะเล ห้างฝั่ และกลุ่มเกาะในพื้นที่น้ำ เรียกว่ามหาสมุทรอินเดีย ดังที่กล่าวมาเพียงสังเขปข้างต้นนี้จึงมีใจงานวิจัยทั่วไปที่ใช้ระยะเวลาในการศึกษาระยะสั้น ๆ เพียง 1-2 ปี หากกล่าวได้ว่าเป็นการศึกษาวิจัยที่ต้องอาศัยพลังกำลังทุกอย่าง ตั้งแต่การค้นคว้าหาข้อมูล ทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ การเดินทางไปเก็บข้อมูลภาคสนาม ณ พื้นที่จริง และต้องอย่างต่อเนื่องยาวนาน เพื่อเชื่อมโยงประเด็นคำถาม ข้อสงสัย และคำตอบต่าง ๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นองค์รวม (Wholistic) ดังคำกล่าวของ รศ. ศรีศักร วัลลิโภดม (2554: 15, 17) ผู้ประเมินงานวิจัยและเขียน “คำนำเสนอ” ให้แก่หนังสือเล่มนี้ว่า “จะต้องเป็นการศึกษาวิจัยกันชั่วชีวิต” (life time research) ที่เดียว” ผลการวิจัยกว่า 700 หน้า จึงถือได้ว่า “เป็นงานชิ้นสำคัญของชีวิต (Monumental work)” ของ รศ. ดร. ธิติสารธยา ผู้เขียน ซึ่งพิมพ์เผยแพร่สู่สาธารณชนในเดือนพฤษภาคม 2554 และส่งรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ในปีต่อมา (2555)

เพื่อให้พลังแห่งองค์ความรู้ของประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดียแผ่กระจายและสร้างแรงบันดาลใจสู่ผู้อ่านในวงกว้าง จึงขอแนะนำหนังสือเล่มนี้เพียง 2 ประเด็นที่เห็นว่าเป็นจุดเด่นสำคัญน่าสนใจมากที่สุด ได้แก่ระเบียบวิธีที่ผู้วิจัยใช้ในการศึกษา กับมุมมองข้อเสนอต่าง ๆ ที่เป็นการเปิดโลกทัศน์ต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยและประวัติศาสตร์อารยธรรม โดยเฉพาะในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

2. ว่าด้วยระเบียบวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์บริเวณ (History of The Region)

ประวัติศาสตร์บริเวณ (History of The Region) คืออะไร

ก่อนจะอธิบายเรื่องนี้ ขอนำความในใจที่ผู้วิจัยเขียนไว้ในบทนำมาประกอบเสียก่อน (ธิติ สารธยา 2554: 29)

การนำเสนอสาระของหนังสือเริ่มต้นเหมือน “เงา” ของบางสิ่งบางอย่างในน้ำ ดูชัดเจนแวบแรก พอน้ำกระเพื่อมก็เลือนหาย แต่ข้าพเจ้าก็ตัดสินใจค้นหาสิ่งซึ่งประกอบกันให้เห็นเป็นเงาในน้ำนั้น และได้พบความจริงในอีกมิติหนึ่งของประวัติศาสตร์ “ประวัติศาสตร์บริเวณ” ซึ่งเสมือนไม่มีบริเวณ เพราะไม่อิงอยู่กับพรมแดนทางการเมือง แต่เป็นประวัติศาสตร์ที่ชนหลายกลุ่มชนชาติเผ่าพันธุ์ร่วมกันสร้าง”

ที่มาของคำกล่าวข้างต้นมาจากพัฒนาการของการศึกษาประวัติศาสตร์-อารยธรรมโลกที่ผ่านมานิยมยึดเส้นแบ่งทางภูมิศาสตร์ออกเป็นประเทศ เน้นบทบาทของบุคคลที่เป็นวีรบุรุษหรือผู้นำ เน้นเหตุการณ์สำคัญหรือเน้นชนชาติเป็นหลัก ทำให้เรื่องราวของประวัติศาสตร์ มีเพียงบางเรื่องบางบริเวณเท่านั้นที่ได้รับความสนใจศึกษา ดังพิจารณาได้จากอาณาบริเวณโดยรอบของมหาสมุทรอินเดีย แต่เดิมไม่เป็นที่รู้จักของใครมาก่อน เป็นดินแดนแห่งความลึกลับ ล้ำหลัง อยู่สุดขอบโลก ไม่มีอดีตของตนเอง หรือ “ถูกมองเสมือนเป็นดินแดนปิด เป็นความลึกลับ ไม่ใช่ถิ่นกำเนิดของอารยธรรม ไม่มีชีวิตของตนเอง และเพราะฉะนั้นประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดีย จึงไม่มี” (2554: 30)

แต่ รศ. ดร. ธิดา สารระยา ผู้วิจัยและเขียนหนังสือเล่มนี้ต้องการเปิดมิติการศึกษาให้กว้างขึ้นกว่าเดิม โดยลบเส้นแบ่งเขตแดนทางภูมิศาสตร์ของแต่ละประเทศออก แล้วมองประวัติศาสตร์ผ่านการค้า โดยเน้นคนที่ไม่ใช่ผู้ปกครองหรือผู้นำ แต่หมายถึงคนทุกคน เพื่อนำเสนอว่า สามารถศึกษาประวัติศาสตร์ทางทะเล (Maritime History) ของมหาสมุทรอินเดียได้ โดยใช้ระเบียบวิธีการที่เรียกว่า **“ประวัติศาสตร์บริเวณ” (History of the Region)**

วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์บริเวณ (History of the Region) เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ผ่าน “บริเวณ” ในช่วงเวลาที่ยังไม่มีการกำหนดเส้นพรมแดนเป็นรัฐชาติหรือประเทศ มีแต่พรมแดนด้านการค้าและวัฒนธรรมที่ครอบคลุมพื้นที่ กับกิจกรรมที่เอื้อต่อการบูรณาการทางสังคมที่ทำให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ขึ้นในประวัติศาสตร์ โดยใช้พื้นที่มหาสมุทรอินเดียเป็นใจกลางของการศึกษา ในฐานะศูนย์กลางของการค้าทางทะเลที่เชื่อมโยงกับทะเลต่าง ๆ ทั้งทางด้านเอเชียฝั่งตะวันตก คือทะเลแดง อ่าวเปอร์เซีย ที่มาสัมพันธ์กับฝั่งมะละบารทางด้านตะวันตกของอนุทวีป และทะเลฝั่งโคโรมันเดลทางด้านตะวันออก ที่สัมพันธ์กับฝั่งทะเลอันดามันของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จนถึงช่องแคบมะละกาและพื้นที่ฝั่งตะวันออกสุดที่เป็นอ่าวไทยและทะเลจีนใต้

วิธีการศึกษาแบบนี้ ทำให้ค้นพบ **“ความจริงในอีกมิติหนึ่งของประวัติศาสตร์”** ว่า ก่อนที่ชาวยุโรปตะวันตกจะขยายอำนาจเข้ามาในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 นั้น เอเชียมีระบบและรูปแบบการค้าของตนอยู่ก่อนแล้ว เป็นการค้าที่มีคนหลายกลุ่มหลายชนชาติเผ่าพันธุ์ร่วมกันสร้าง มีชาวน้ำเป็นกลุ่มที่มีบทบาทหลัก เริ่มตั้งแต่สังคมขนาดเล็กสู่การเป็นหน่วยการเมืองเป็นรัฐอาณาจักรขนาดใหญ่ ภายใต้การขับเคลื่อนของร่วมกันของกลุ่มคนทั้งในพื้นที่และต่างถิ่นต่างพื้นที่ การศึกษาประวัติศาสตร์บริเวณจึงเป็นการ **“เปิดมิติ”** ทางประวัติศาสตร์ที่มุ่งอธิบายการเปลี่ยนแปลงผ่านบทบาทของกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มที่เคลื่อนไหว มีทั้งกลุ่มคนที่เป็น **“รากหญ้า”** และบุคคลที่เป็นผู้นำที่มีชื่อเสียงในประวัติศาสตร์ ในรูปของการมีปฏิสัมพันธ์ทางการค้าและการแผ่ขยายอำนาจ ตั้งแต่อำนาจในระดับท้องถิ่นของตนไปจนถึงการขยายอำนาจไปยังชุมชนอื่นที่อยู่ไกลออกไป เป็นการศึกษาผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจการค้า การคมนาคม การแลกเปลี่ยนเทคโนโลยี ศาสนา คติความเชื่อ หรือแม้แต่การใช้พลังอำนาจทางการเมืองและกำลังทหาร เพื่อพิจารณาว่า ในแต่ละช่วงเวลาหนึ่ง ๆ มีเหตุการณ์อะไรบ้างในอาณาบริเวณโดยรอบของมหาสมุทรอินเดีย ที่ชักนำให้ผู้คนเข้ามามีปฏิสัมพันธ์กัน ใครบ้างที่กำลังมีบทบาท กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่กำลังปรากฏขึ้นนั้นเป็นอย่างไรมีพัฒนาการจากลักษณะของกิจกรรมทางเศรษฐกิจจากระบบและรูปแบบหนึ่งไปสู่อีกระบบหนึ่งได้อย่างไร

สหวิทยาการ (Interdisciplinary) จึงเป็นแนวทางที่โดดเด่นอย่างยิ่งที่ผู้วิจัยนำมาใช้ประกอบการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นการใช้หลักฐานและองค์ความรู้ใหม่ทางโบราณคดี ที่ได้รับจากแหล่งขุดค้นทางวัฒนธรรมในพื้นที่ต่าง ๆ ตลอดจนอาณาบริเวณที่กำหนดเป็นพื้นที่ของการศึกษา การข้ามสาขาวิชาไปสู่การใช้องค์ความรู้ด้านภาษาและวรรณคดีโบราณของกลุ่มคนผู้ใช้ภาษาทมิฬ สันสกฤต และมลายู รวมถึงการลงลึกสู่การใช้ข้อมูลจากจารึกและเอกสารลายลักษณ์ ประเภทจดหมายเหตุและบันทึกการเดินทางของชาวต่างชาติทุกชนชาติ (กรีก เปอร์เซีย อาหรับ ทมิฬ มลายู จีน ฯลฯ) ที่เข้ามามีบทบาทสัมพันธ์กันในแต่ละช่วงสมัย

3. ผลการศึกษา: องค์ความรู้และมุมมองใหม่ที่น่าสนใจ

สิ่งที่เป็น “องค์ความรู้ใหม่” ของหนังสือเล่มนี้คือการนำเสนอว่า ก่อนที่ชาวยุโรปตะวันตกจะขยายอำนาจเข้ามาในเอเชียเมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 มหาสมุทรอินเดียก็มีประวัติศาสตร์ของตนเองแล้ว เป็นประวัติศาสตร์ของผู้คนที่มีความเคลื่อนไหวเกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน ผ่านกิจกรรมทางเศรษฐกิจการค้าที่มีระบบและรูปแบบของตนเอง เป็นการค้าที่เชื่อมโยงโลกตะวันตกกับตะวันออกเข้าด้วยกัน ระบบการค้านี้อาจเกิดจากการกระทำและกิจการของชนเผ่าชาวน้ำทั้งในและนอกพื้นที่ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างพลังของการค้ากับอำนาจส่งผลให้เกิดการรวมตัวกันของชนเผ่าชาวน้ำ กลายเป็นหน่วยทางสังคมการเมืองตั้งแต่ระดับเมืองท่าไปจนถึงรัฐขนาดใหญ่ ที่แผ่ขยายอำนาจทั้งทางเศรษฐกิจและการเมืองไปสู่บริเวณที่อยู่ใกล้เคียง ชนเผ่าชาวน้ำที่มีบทบาทสำคัญมาตั้งแต่ก่อน หรือต้นคริสต์ศตวรรษจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 14 ได้แก่ ชาวทมิฬ หรือชนผู้ใช้ภาษาทมิฬที่อาศัยอยู่ทางภาคใต้ของอนุทวีปอินเดีย ชาวอาหรับ และชนผู้ใช้ภาษามลายูเก่า หรือ Old Malay ที่อาศัยอยู่ในน่านทะเลเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ด้วยข้อจำกัดของเนื้อหาที่มีปริมาณมาก ผู้เขียนจะไม่ขยายความโครงสร้างของประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดียที่ผู้วิจัยนำเสนอลงในรายละเอียดไปมากกว่านี้ แต่จะขอกล่าวถึงมุมมองใหม่ ๆ ที่ได้รับการอ่านหนังสือเล่มนี้เพียงบางประเด็น

ประการแรก งานเขียนเล่มนี้ช่วยเปิดโลกทัศน์ให้เห็นภาพกว้างว่า ก่อนการขยายอำนาจล่าอาณานิคมของชาวยุโรปตะวันตก มีระบบการค้าของโลกยุคโบราณอยู่จริง เป็นระบบการค้าที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันทั้งในระดับแหล่งอารยธรรมใหญ่ ลงมาจนถึงชุมชนระดับเล็กที่มีบทบาทประดุจเป็นฟันเฟืองของเครื่องจักรกลขนาดใหญ่ ที่ขับเคลื่อนกันอย่างต่อเนื่องโดยคนกลุ่มต่าง ๆ หลากหลายชนชาติเผ่าพันธุ์

ดังพิจารณาได้จากปฐมบทของการค้าเอเชียที่เริ่มขึ้นจากปัจจัยเรื่องที่ตั้งและสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ มหาสมุทรอินเดียมีสภาพทางภูมิศาสตร์ที่มีจุดเด่นน่าสนใจหลายอย่าง ในแง่ที่ตั้ง กล่าวได้ว่ามหาสมุทรแห่งนี้ตั้งอยู่ตรงกลางแนวการค้าของโลก มีอาณาเขตทางเหนือติดกับอนุทวีปอินเดีย ทางตะวันตกติดกับคาบสมุทรอาหรับและทวีปแอฟริกา ทางตะวันออกติดกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แถบทะเลอันดามันและออสเตรเลีย ทางใต้ติดกับมหาสมุทรใต้ การที่มหาสมุทรอินเดียถูกแบ่งโดยอนุทวีปอินเดีย ออกเป็น 2 โค้งอ่าวคือ อ่าวเปอร์เซียทางด้านตะวันตก และอ่าวเบงกอลทางด้านตะวันออก มีลม-มีพายุที่เป็นระบบ คาคะเน่ได้มีพื้นที่ชายฝั่งทะเล มีที่ราบสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ และดินแดนตอนในที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างกันไป ทั้งยังอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ตั้งแต่ สัตว์ป่า พันธุ์พืช เครื่องเทศ อัญมณี แร่ธาตุ ทองคำ น้ำมัน และก๊าซธรรมชาติ สภาพที่ตั้งซึ่งเข้าถึงได้ง่ายและอุดมสมบูรณ์ จึงพบการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ การเติบโตของชุมชนที่เป็นเมืองท่าสำคัญทางบกและทางทะเลหลายแห่งยึดโยงการค้าทางทะเล ตั้งแต่ยุโรปและแอฟริกาตะวันออก เข้ากับเอเชียฝั่งตะวันตก ตะวันออกไกล ตะวันออกเฉียงใต้ ออสเตรเลีย มาจนจรดมหาสมุทรแปซิฟิก เป็นทั้งตลาดที่มีสินค้าของตนและสินค้าอีกมากมายของพ่อค้าจากต่างถิ่นที่นำมาแลกเปลี่ยนซื้อขาย จนอาจกล่าวได้ว่า หากครอบครองเส้นทางทะเลของมหาสมุทรแห่งนี้ได้ เท่ากับสามารถมีอำนาจทางการค้าและการเมืองเหนือบ้านเมืองริมฝั่งทะเลได้ทั้งหมด

พัฒนาการของระบบการค้าในมหาสมุทรอินเดีย (Pattern of Asian trade network) จึงเป็นปรากฏการณ์อันเป็นผลมาจากบทบาทการขับเคลื่อนของหลากหลายกลุ่มชน ต่างกลุ่มต่างเผ่าพันธุ์ ต่างคติความเชื่อทางศาสนา ที่กระจายตัวตั้งถิ่นฐานและเคลื่อนไหวอยู่ทั้งในน่านทะเลของมหาสมุทรอินเดียและกับชุมชนที่อยู่ทางตอนในของภาคพื้นทวีป ขั้นตอนพัฒนาการของการค้าเอเชียเกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไป เริ่มจากชุมชนชาวน้ำบริเวณมหาสมุทรอินเดียฝั่งตะวันตก ตั้งแต่ปากแม่น้ำสินธุลงไปจนถึงอินเดียภาคใต้ ข้ามไปยังอ่าวเปอร์เซีย เลียบชายฝั่งอ่าวมัครานไปจนถึงแอฟริกาฝั่งตะวันออกและกลุ่มเกาะใกล้เคียง เกิดเป็นเครือข่ายระบบเศรษฐกิจแบบชายฝั่ง (coastal economy) ของชาวน้ำและชุมชนชาวน้ำ โดยมีการค้าและเมืองท่าที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ อารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ ซึ่งนักวิชาการเคยเชื่อว่า ชาวทมิฬผู้เป็นชนพื้นเมืองของอินเดียเป็นเจ้าของวัฒนธรรมนี้ หลังจากนั้นจึงถูกชาวอารยันที่อพยพมาภายหลัง กัดดันให้อพยพลงสู่ภาคใต้ แต่การศึกษาแบบสหวิทยาการที่อาศัยหลักฐานด้านโบราณคดีจากแหล่งวัฒนธรรมอัมรี (Amri Culture) และวัฒนธรรมโกตดิจี (Kot Diji) กับหลักฐานด้านภาษาและวรรณคดีที่ประพันธ์ด้วยภาษาทมิฬโบราณ พบว่า อารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุมิได้กำเนิดจากแหล่งเดียว แต่มีลักษณะผสมผสานระหว่างการเป็นอารยธรรมบนบกในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำกับความสัมพันธ์ที่มีต่อชุมชนชาวน้ำริมชายฝั่งทะเล มีภาษาของตนเอง มีทักษะสูงในการเดินเรือ สามารถติดต่อค้าขายกับโลกภายนอกทางเมโสโปเตเมีย ผ่านตลาดตามชายฝั่งทะเล (shore market) การค้าทำให้ชุมชนชาวน้ำค่อย ๆ เติบโตขึ้น โดยมีพื้นฐานเศรษฐกิจแบบผสม ที่มีการทำประมงชายฝั่ง จับปลา เก็บหาหอย แสวงหาทรัพยากรทางทะเล และวิวัฒนาการไปสู่การเดินเรือ จนสามารถเติบโตขึ้นเป็นพ่อค้า-คนกลางที่สามารถใช้ประโยชน์จากการเดินเรือค้าขายกับชุมชนที่อยู่ทางตอนใน การค้าจึงเป็นปัจจัยที่ทำให้วิถีชีวิตของชุมชนชาวน้ำเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม การขยายตัวทางการค้าทำให้เกิดเครือข่ายของเมืองท่าที่เรียกว่า “เอมโพรียม” (Emporium) ที่เป็นเมืองท่าค้าขายและมีคลังสินค้ากระจายอยู่ในดินแดนตอนในที่ห่างฝั่งกับเมืองท่าที่ชายฝั่งทะเล และสัมพันธ์กับแหล่งอารยธรรมใหญ่ที่อยู่ใกล้เคียง ทั้งอียิปต์ เมโสโปเตเมีย เปอร์เซีย และกรีก ดังปรากฏในรูปของการแพร่กระจายของวัตถุที่เป็นสินค้าและวัตถุทางวัฒนธรรมอันมีที่มาจากหลากหลายแหล่ง และการแพร่กระจายขององค์ความรู้เกี่ยวกับการต่อเรือ การเย็บเรือ และการเดินเรือที่ สัมพันธ์กับลมมรสุมของชาวน้ำในบริเวณนี้ที่รวมอยู่ในวัฒนธรรมเดียวกัน

ประการที่สอง เมื่อเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ เรื่องราวของการค้าข้ามสมุทรยิ่งกระจ่างชัดผ่านหลักฐานที่หลากหลาย ทั้งหลักฐานทางโบราณคดีและลายลักษณ์อักษร จากทุกภาษา ทุกศาสนา ทั้งวรรณกรรมในศาสนาพราหมณ์ฮินดู ศาสนาพุทธ จารึก บันทึกการเดินทางของชาวต่างชาติ รวมถึงการใช้ข้อมูลจากการสำรวจภาคสนาม ให้ได้เข้าใจไต่เหตุการณ์และสถานที่ในประวัติศาสตร์อย่างมากที่สุด เพื่อทำความเข้าใจและเข้าถึงจุดกำเนิดของสินค้า รากศัพท์ที่มาของการเรียกชื่อสินค้า ชื่อเมืองท่า เส้นทางการค้า ความรับรู้ของคนในอดีตที่มีต่อแหล่งกำเนิดหรือแหล่งผลิตสินค้า การแพร่กระจายของสินค้าและเครือข่ายทางการค้าของกลุ่มพ่อค้าที่มีบทบาทสำคัญ การใช้สหวิทยาการในการศึกษาควบคู่ไปกับอาณาบริเวณศึกษาจึงทำให้หนังสือเล่มนี้เป็นเรื่องราวของ “ความเคลื่อนไหวของคนและชุมชน” ที่ผู้วิจัยใช้เป็นแกนกลางในการอธิบายเรื่องราวในประวัติศาสตร์ เห็นได้จากกลุ่มคนที่เลือกใช้เป็นกรณีศึกษา ได้แก่ “ชาวอาหรับ ทมิฬโจพะ และชาวมลายู”

“ชาวอาหรับ” ในที่นี้หมายถึงกลุ่มชนชาวน้ำที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในชายฝั่งทวีปแอฟริกา ทะเลอาหรับ ชายฝั่งตะวันตกของมหาสมุทรอินเดีย ได้แก่ กลุ่มคนผู้ใช้ภาษาอาระบิกหรือภาษาอาหรับ ชาวอิหร่านที่พูดภาษาเปอร์เซีย และชนชาติเซมิติกที่พูดภาษาอาราเมอิก (Arameic) ภายหลังเมื่อคนเหล่านี้เปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลาม เกิดเป็นกลุ่มที่เรียกขานกันว่า “มุสลิมอาหรับ” นับแต่สมัยโบราณเป็นต้นมา ชุมชนชาวน้ำเหล่านี้เป็นกลุ่มนักเดินเรือ พ่อค้า และคนกลางในการติดต่อค้าขาย บ้างขยับเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนการค้าอยู่ตามเมืองท่าชายฝั่งทั้งสองด้านของมหาสมุทรอินเดีย ตามกลุ่มเกาะ และชายฝั่งของน่านน้ำทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไปจนถึงทะเลจีนใต้

“ชาวทมิฬ” เป็นชนพื้นเมืองที่เก่าแก่ที่สุดของอินเดีย เป็นกลุ่มชนที่มีบทบาทสำคัญคู่มาับประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดีย สามารถสถาปนาตนเองจากชุมชนชาวน้ำขนาดเล็กไปสู่การเป็นกลุ่มเมืองท่าและรัฐอาณาจักรที่มีอิทธิพลทางการค้าเหนืออ่าวเบงกอลและยังพยายามขยายอำนาจเข้ามาในน่านน้ำทะเลเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 9-10 เรื่องราวของชาวทมิฬหรือทมิฬกัมสะทอนให้เห็นพัฒนาการของไวกยะวรรณะในสังคมทมิฬ ว่ามีลักษณะแตกต่างไปจากระบบวรรณะของชาวอินโดอารยันในเขตภาคเหนือของอนุทวีปอินเดียที่มีความเคร่งครัดมากกว่า เนื่องจากสภาพทางสังคมในเขตภาคใต้มีความแตกต่างของผู้คน ทั้งด้านชาติกำเนิด อาชีพ ฐานะทางเศรษฐกิจ และความเชี่ยวชาญเฉพาะ ทำให้ไวกยะวรรณะในสังคมทมิฬภาคใต้ก่อตัวขึ้นมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 7 จากชุมชนระดับหมู่บ้านที่เรียกว่า “นาฑู” ซึ่งมีความเป็นอิสระและเป็นตัวของตัวเอง แต่สัมพันธ์กับอำนาจรัฐในทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม ยิ่งการค้าขยายตัวมาก อำนาจรัฐยิ่งพยายามแผ่ขยายเข้าสู่หมู่บ้านมากขึ้น โดยขยายสิทธิ์การถือครองที่ดินให้แก่คนหลากหลายวรรณะ การรวบรวมหมู่บ้านเข้าด้วยกันให้เป็นเมือง การเผยแผ่วัฒนธรรมโดยการสร้างวัดและเทวสถานให้กลายเป็นศูนย์กลางของสังคมเมือง เป็นทั้งที่พัก โรงพยาบาล สถานศึกษา และเป็นศูนย์กลางของการทำธุรกรรมทางการเงินทุกประเภท ศาสนาพุทธที่แพร่หลายมิได้กีดกันการค้าและไม่สนใจกฎเกณฑ์ของระบบวรรณะ ส่วนศาสนาพราหมณ์อื่นดุนั้น แม้ว่าหลักคำสอนไม่สนับสนุนการเดินทางค้าขายทางทะเลเพราะเชื่อว่ามีผลทำให้เกิดวิญญานไม่บริสุทธิ์ แต่ในความเป็นจริง ทั้งพราหมณ์และพ่อค้าอินเดียต่างเดินทางค้าขายทางทะเลมานานแล้ว การขยายตัวทางการค้าจึงเป็นปัจจัยที่ทำให้คนกลุ่มต่าง ๆ ทั้งที่อยู่ริมฝั่งทะเลและห่างฝั่งเข้ามามีปฏิสัมพันธ์เกี่ยวข้อกันมากขึ้น เมืองที่เติบโตขึ้นทำให้สังคมมีความซับซ้อน เกิดกลุ่มอาชีพใหม่ ๆ อาทิ พ่อค้า ช่างฝีมือ สถาปนิก ศิลปิน (ช่างปั้น ช่างก่ออิฐ ช่างแกะสลัก ช่างเขียน นักฟ้อน นักดนตรี) คนครีว เกษตรกร แรงงาน กลุ่มคนเหล่านี้มีวิถีชีวิตแบบคนเมืองที่แตกต่างจากคนชนบท กลุ่มอาชีพได้รวมตัวกันเป็นสมาคมวิชาชีพ ที่สำคัญคือสมาคมพ่อค้าและช่างฝีมือที่เรียกว่า “เศรณี” ซึ่งร่วมมือกับทั้งผู้มีอำนาจรัฐและสมาคมอื่นที่เกิดร่วมสมัยกัน เช่น สมาคมชาวนา องค์กรผู้บริหารวัดและเทวสถาน กำเนิดและพัฒนาการของเศรณีในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 9-14 เป็นปรากฏการณ์ที่โดดเด่นมากของการค้าในมหาสมุทรอินเดีย เพราะเป็นช่วงเวลาที่ราชวงศ์โจหะและราชวงศ์บันฑัทยมีอำนาจเหนือคาบสมุทรอินเดียได้ทั้งหมดและมีนโยบายค้าขายกับเอเชียฝั่งตะวันตก เอเชียตะวันตกเฉียงใต้ และจีน สมาคมพ่อค้าที่มีบทบาทในระยาะนี้จึงมีลักษณะข้ามวรรณะเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลทั้งในทางเศรษฐกิจและการเมือง มีทั้งผู้อยู่ในวรรณะพราหมณ์ กษัตริย์ พ่อค้า นายธนาคารเจ้าที่ดิน คนเหล่านี้เป็นได้ทั้งพ่อค้า ผู้ประกอบการ และสามารถดำเนินการร่วมกับรัฐในการควบคุมและผูกขาดการค้า บางสมาคมมีกองทัพและสามารถตั้งสถานีการค้าของตนได้ด้วย บรรดาพ่อค้าผู้มั่งคั่ง (เศรณี) เหล่านี้

มักทำหน้าที่เป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนสถานในชุมชน จึงอาจสรุปได้ว่า การปรากฏของสมาคมพ่อค้าทมิฬเป็นประจักษ์พยานที่แสดงว่าก่อนการขยายอำนาจของมุสลิมและจักรวรรดินิยมตะวันตก การค้ามหาสมุทรอินเดียเป็นสิ่งที่มียุ่อยู่จริง เป็นการค้าที่มีระบบและรูปแบบของตนเอง

“ชาวมลายู” หมายถึงกลุ่มชนชาวน้ำที่อาศัยอยู่ตามคาบสมุทรและกลุ่มเกาะในน่านทะเลเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีหลายเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ ใช้ภาษามลายูเก่าในการสื่อสาร เป็นกลุ่มที่เชี่ยวชาญในการต่อเรือและเดินเรือ มีเครือข่ายการค้าเครื่องเทศเป็นสินค้าส่งออกที่ตลาดในจีนและอินเดียรับรู้กันมายาวนาน อาจจะต้องตั้งต้นคริสต์ศตวรรษหรือก่อนหน้านั้น มิได้เป็นผลงานการบุกเบิกของพ่อค้าตะวันตกดังที่เคยเข้าใจกัน พัฒนาการของชุมชนชาวเกาะชาวน้ำก่อตัวขึ้นในลักษณะของการเป็นชุมชนที่เรียกว่า “เกราชัน” (Kerajaan) มีหัวหน้าเรียกว่า “ราชา” แต่เดิมเส้นทางการค้าระหว่างอินเดียมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นิยมใช้ช่องแคบซุนดา เพื่อผ่านไปยังเกาะสุมาตรา-ชวา ชุมชนการค้าในระยะเริ่มแรกจึงกระจุกตัวอยู่แถบทะเลชวา-เกาะบอร์เนียว และฝั่งตะวันตกของสุมาตรา ก่อน โดยมี “การบูรบารุส” (Barus Camphor) เป็นเครื่องเทศที่ตลาดต้องการ มีฟูนันและหลินยี (จามปาโบริราณ) เป็นเมืองท่าการค้าที่สำคัญ มีกลองมโหระทึกจากวัฒนธรรมดองเจิน เครื่องปั้นดินเผาในวัฒนธรรมซาหุณห์การลาเนย์ในเวียดนาม และเครื่องปั้นดินเผาเมเลย์-บาว กับอิทธิพลทางด้านภาษาและความเชื่อทางศาสนาจากอินเดียเป็นประจักษ์พยานสำคัญที่ชี้ให้เห็นเครือข่ายความสัมพันธ์ทางการค้าและการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม

นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 5 เป็นต้นไป วงจรการค้าเปลี่ยนไปใช้ช่องแคบมะละกา ทำให้เกิด “วงจการค้าของทะเลจีนใต้” ที่รวมเอาบ้านเมืองต่าง ๆ เข้าไว้ภายใต้เครือข่ายการค้าเดียวกัน โดยมีเกาะสุมาตราและคาบสมุทรมลายูเป็นศูนย์กลางการค้าที่มีบทบาทสำคัญ ในคริสต์ศตวรรษที่ 6-7 มีความต้องการสินค้าปริมาณเพิ่มมากขึ้น ทั้งสินค้าจากจีน (ผ้าไหม แพร หยก) ทั้งเครื่องเทศ ทำให้ศูนย์กลางอำนาจแห่งใหม่ปรากฏขึ้น คือ “ศรีวิชัย” ที่เกิดจากการรวมตัวของชนเผ่าชาวน้ำ ที่ควบคุมน่านน้ำในช่องแคบมะละกาและขยายอำนาจเข้าไปมีอิทธิพลเหนือดินแดนตอนในที่เป็นแหล่งเก็บรวบรวมสินค้าเครื่องเทศและของป่า เพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดจีน-อินเดีย วงจรการค้าทะเลใต้ที่เชื่อมการค้าระหว่างอินเดียบกับจีนในระยะนี้ ทำให้เกิดพัฒนาการของชุมชนและเมืองท่าใหญ่่น้อยกระจายอยู่ตามปากแม่น้ำในบริเวณคาบสมุทรทั้งตอนบน ตอนล่าง และกลุ่มเกาะ ดังที่มีการศึกษากันคือ วัฒนธรรมทวารวดีและศรีวิชัย

การขยายตัวทางการค้าจึงเป็นการเชื่อมโยงเส้นทางการค้าสายไหมทางบกกับเส้นทางการค้ามหาสมุทรอินเดียเข้าด้วยกัน การเดินทางผ่านช่องแคบมะละกากลายเป็นเส้นทางคมนาคมหลักแทนที่ช่องแคบซุนดา และเป็นความริเริ่มจากรัฐเมืองท่าภายใน มิใช่การริเริ่มจากอำนาจรัฐภายนอกดังที่เคยสันนิษฐานกันมา เส้นทางการค้าสายช่องแคบมะละกาที่ขึ้นมามีบทบาทนี้ ทำหน้าที่เป็นเส้นทางสายวัฒนธรรมที่นำพาแรงศรัทธาของภิกษุสงฆ์ นักบวช ผู้จาริกแสวงบุญจากจีนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไปยังอินเดีย และทำให้อินเดียกลายเป็นตลาดกลางของสินค้านานาพรรณ การเปิดช่องแคบมะละกาส่งผลให้เกิดการขยายวงจการค้าทะเลใต้ ขยับออกไปจนถึงด้านตะวันออกสุดที่หมู่เกาะเครื่องเทศ การขยายตัวทางการค้าอาศัยเรือเป็นพาหนะพ่อค้าต่างถิ่นจึงจำเป็นต้องพึ่งพาพ่อค้านักเดินเรือพื้นถิ่น ซึ่งเป็นเครือข่ายการค้าที่มีมายาวนาน คือ เส้นทางลูกปัด ซึ่งเชื่อม 2 ทะเลเข้าด้วยกันคือทะเลอันดามัน-อ่าวไทย ผ่านหมู่เกาะสุมาตราในน่านน้ำทะเลใต้

กับเส้นทางคาบสมุทรที่มีถึง 11 เส้นทาง ทั้งหมดนี้แสดงถึงการติดต่อค้าขายระหว่างบ้านเมืองภายในคาบสมุทรมาลายูกับกลุ่มเกาะ บ้านเมืองที่อยู่เหนือคอคออดกระชั้นไปสัมพันธ์กับการค้าฟูนาน ขณะที่ทางใต้คอคออดกระลงมาสัมพันธ์กับศรีวิชัย นับจากนั้นไป จึงเป็นช่วงเวลาของการเกิดพัฒนาการบ้านเมืองต่าง ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่สัมพันธ์กับการค้า บางเมืองสามารถพัฒนาขึ้นเป็นเมืองท่าการค้า (entrepot) มีคลังสินค้า (emporium) บางเมืองทำหน้าที่เป็นทั้งผู้ผลิต ส่งออก และค้าขายสินค้าอันมีเอกลักษณ์เฉพาะตน การขยายตัวทางค้านำไปสู่การรับ-แลกเปลี่ยน-เรียนรู้ทางวัฒนธรรมระหว่างบ้านเมืองในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับอินเดียและจีน ดังปรากฏในงานของนักวิชาการหลายท่าน อาทิ รศ. ศรีสักร วัลลิโภดม และวลัยลักษณ์ ทรงศิริ ในเว็บไซต์มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธ์ (<https://lek-prapai.org/>) นายแพทย์บัญชา พงษ์พานิช (<http://bunchar.com/>) และพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2555)

กล่าวโดยสรุปได้ว่า หนังสือเล่มนี้มีข้อเสียเปรียบอยู่บ้าง ตรงที่มีเนื้อหา มีจำนวนหน้าที่ต้องอ่านมากถึง 752 หน้า เต็มไปด้วยรายละเอียดที่ต้องอาศัยเวลาในการทำความเข้าใจ ตั้งแต่หัวข้อย่อยแต่ละเรื่อง ทั้งยังต้องคิดวิเคราะห์เชื่อมโยงเรื่องต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อให้เห็นภาพอันเป็นรูปแบบและระบบการค้าของมหาสมุทรอินเดีย ทั้งภาพใหญ่และภาพย่อย ตามที่ปรากฏในแต่ละพื้นที่ แต่ละเวลา และแต่ละโฉมหน้า แต่อย่างไรก็ตาม ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า หนังสือเล่มนี้มีคุณค่าประโยชน์มหาศาลที่รออยู่ ทั้งเรื่องระเบียบวิธีการของการศึกษา ซึ่งแม้ผู้เขียนจะนิยามว่าเป็นประวัติศาสตร์บริเวณ (History of The Region) แต่โดยภาพรวมคือแนวทางการศึกษา (Approach) แบบที่เรียกว่า Autonomous History ซึ่งแพร่หลายมาตั้งแต่ทศวรรษ 1960 กอปรกับความเคร่งครัดต่อการวิพากษ์เอกสารโบราณจากทุกชาติภาษาที่นำมาใช้เป็นหลักฐานสำคัญในการศึกษา จึงนำไปสู่การเปิดมุมมองใหม่ในการอธิบายประวัติศาสตร์ทางทะเลของมหาสมุทรอินเดียและการเติมเต็มความรู้เดิมที่ยังอาจเลือนลางให้กระจ่างชัดเพิ่มมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ, องค์ความรู้เรื่องการค้นพบลมมรสุม (ฮิปปาลุส), เทคนิควิทยาของการต่อเรือ การเดินเรือและเส้นทางคมนาคม, พัฒนาการของระบบบรรณของชาวพหิมิในพื้นที่ภาคใต้ของอินเดีย หรือองค์ความรู้เรื่องระบบบรรณาการที่มีได้มีแต่การค้าผูกขาดของราชสำนักจีน แต่ยังคงมีความหมายรวมไปถึงการที่ราชสำนักจีนยอมรับให้มีพ่อค้าเอกชนได้ด้วย ประการสำคัญก็คือ เมื่อหนังสือเล่มนี้กล่าวถึงเส้นทางสายวัฒนธรรม อาทิ เส้นทางพระพุทธศาสนา เส้นทางการค้าลูกปัด ชุมชนพ่อค้าพลัดถิ่น (จีน มุสลิม) ความเคลื่อนไหวของสินค้า บทบาทของเมืองท่าต่าง ๆ ในน่านทะเลตะวันออกเฉียงใต้ จึงเป็นการเปิดมุมมองใหม่แก่การศึกษาประวัติศาสตร์ไทยในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบการค้าโลกโบราณด้วย การที่หนังสือเล่มนี้ไม่มีบทสรุปท้ายเล่ม จึงเสมือนว่ากำลังเปิดการสนทนาแบบเงิบ ๆ กับผู้อ่าน เพื่อรอการขยับไปสู่การขยายพรมแดนแห่งความรู้ต่อยอดในเรื่องต่าง ๆ ต่อไป

รายการอ้างอิง

- ธิดา สารระยา. 2554. “ประวัติศาสตร์บริเวณ: พัฒนาการของการค้าและอำนาจในมหาสมุทรอินเดียที่สัมพันธ์กับน่านน้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนต้นสมัยใหม่” สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) (รหัสโครงการ RDG5110021) http://elibrary.trf.or.th/project_content.asp?PJID=RDG5110021. 9/10/2020.
- ธิดา สารระยา. 2554. **ประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดีย**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- บัญชา พงษ์พานิช. (<http://bunchar.com/>)
- พจนา กาญจนจันทร์. 2555. “‘สุวรรณภูมิ’ ในตำนาน จินตนาการในอาเซียน” สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ (บรรณาธิการ). **25 ปีพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. 2530-2555**. กรุงเทพฯ: คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2555. หน้า 35-48.
- มหาสมุทรอินเดีย. <https://th.wikipedia.org/>
- มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธ์. <https://lek-prapai.org/>
- วารางคณา นีพิพัทธ์สุขกิจ. 2554. “แนะนำหนังสือเรื่องประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดีย” **วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร** 33(1): 261-267.

